

Smokkel wordt doorgaans vanuit strafrechtelijk en beleidsmatig perspectief bestudeerd. AGORA meent dat een sociaal-ruimtelijke invalshoek het begrip van de smokkelpraktijk aanzienlijk zou verrijken.

Drugs speelden eveneens een centrale rol in de IRT-affaire in de jaren negentig. Het Interregionaal Recherche Team (IRT) Noord-Holland/Utrecht infiltreerde met medeweten van het Openbaar Ministerie in criminele organisaties en liet uiteindelijk zelf partijen drugs in Nederland invoeren om zo het smokkelnetwerk in kaart te kunnen brengen: de zogenaamde Delta-methode. De methode was succesvol in het blootleggen van de banden tussen de Amsterdamse onderwereld en de internationale drugshandel, maar werd fel bekritiseerd en uiteindelijk door de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden – de commissie Van Traa – als ontoelaatbaar geclassificeerd.

Tot slot spreekt kunstroof en kunstsmokkel tot de verbeelding. Direct na de val van het regime van Saddam Hoessein werden in Irak de musea, bibliotheken en archeologische vindplaatsen op grote schaal geplunderd. Het Basra Museum was het eerste grote museum dat werd beroofd van haar Mesopotamisch erfgoed, gevolgd door de musea in Bagdad en Mosoel. Duizenden kunst- en gebruiksvoor-

Smokkel in

AUTEURS ILSE VAN LIEMPT, MARLOES WEVERS & KATJA RUSINOVIC **FOTOGRAFIE** PIET BLANKEN

In Nederland is de discussie rondom mensensmokkel op gang gekomen na het catastrofale Dover-incident dat op 18 juni 2000 plaatsvond. Na een lange rocht vanuit de Zuid-Chinese provincie Fujian komt op 16 juni net voor middernacht een groep van zestig Chinezen met de trein aan op Rotterdam Centraal Station. Zij worden opgewacht en vervoerd naar een tweetal 'safehouses' in Rotterdam. Op zondagochtend 18 juni worden ze met busjes opgehaald. Ze verzamelen zich in een gehuurde loods in de Rotterdamse Waalhaven waar ze in de laadbak van een vrachtwagen worden verstopt. Via Zeebrugge (België) steekt de vrachtwagen het Kanaal over naar Dover, maar bij aankomst in Engeland wordt de vrachtwagen gecontroleerd en ontdekt men de Chinezen achter een lading tomaten. Op twee mannen na blijken ze allemaal gestikt. De vervoerder wordt gearresteerd en uit het verhoor blijkt dat hij deel uitmaakt van een grotere organisatie met aan het hoofd de Chinese dame Sister P, ook wel de 'Godmother' van de Chinese smokkel genoemd. Dit voorval heeft enorme indruk gemaakt op het grote publiek en sindsdien is de discussie over mensensmokkel actueel gebleven. Het aangescherpte asielbeleid en de prominente plaats die het vluchtverhaal daarin inneemt, speelt daarbij ook een rol.

Mensensmokkel is niet de enige vorm van smokkel die de voorpagina's van de kranten haalt. Denk bijvoorbeeld aan de problematiek van de 'bolletjesslikkers'. Sinds enkele jaren worden de vluchten van de Nederlandse Antillen naar Schiphol extra scherp gecontroleerd op drugskoeriers die hun smokkelwaar in plastic bolletjes verpakt in hun lichaam vervoeren. Met enige regelmaat horen we dat een koerier tijdens de vlucht of op het politiebureau is overleden als gevolg van een geknapt bolletje. De laatste tijd is vooral veel kritiek op het opsporingsbeleid, omdat veel onschuldige passagiers aan een uitvoerig en vernederend lichamelijk onderzoek worden onderworpen. In november 2005 kreeg een Surinaamse vrouw naar eigen zeggen een miskraam als gevolg van de controles en het inwendige onderzoek op Schiphol.

werpen uit de Soemerische, Assyrische en Babylonische cultuur zijn het land uit gesmokkeld en in handen van handelaren op de zwarte markt gevallen.

Transnationale stedennetwerken

Deze voorbeelden overziend vallen twee dingen op. In de eerste plaats gaat het steeds om criminele organisaties met een grensoverschrijdend netwerk. Niet alleen de routes van de smokkelwaar zijn transnationaal, maar ook het netwerk van relaties tussen de verschillende actoren binnen de smokkelorganisatie. Sister P. moest gebruik maken van haar contacten in Rotterdam om de gesmokkelde Chinezen naar de eindbestemming Engeland te kunnen vervoeren. Zuid-Amerikaanse cocaïnehandelaren maken gebruik van Antilliaanse tussenpersonen en koeriers om hun waar in Europa af te kunnen zetten. Voor de archeologische vondsten ten slotte zijn momenteel waarschijnlijk alleen buiten Irak kopers te vinden. Smokkelorganisaties maken dus gebruik van de netwerken die tussen verschillende steden bestaan, zowel qua infrastructuur als in de zin van sociale verbanden. Volgens de zienswijze van de Britse geograaf Peter Taylor bepaalt het aantal connecties van de actoren in een stad met actoren in andere steden haar plaats in de hiërarchie van het wereldsteden-netwerk. Hoe meer sociale relaties met andere steden worden onderhouden, hoe aantrekkelijker de stad is als vestigingslocatie voor multinationals. Smokkelorganisaties hanteren bij de keuze van de steden op hun smokkelroute vaak dezelfde logica.

Taylor's visie is in belangrijke mate geïnspireerd door Manuel Castells' 'The Rise of the Network Society' (2000). Daarin stelt hij dat de wereld tegenwoordig niet meer wordt gestructureerd door territoriale logica, maar door stedennetwerken. Volgens Castells zijn criminele netwerken daar de ultieme illustratie van. Er bestaat dus naast, of 'onder' zo men wil, het formele wereldsteden-netwerk dat in de eerste plaats financiële centra met elkaar verbindt een gelijkvormige structuur van steden die door smokkelstromen met elkaar worden verbonden. Londen, Parijs en New York zijn bijvoorbeeld

de stad

vanwege hun grote mate van betrokkenheid in de legale kunsthandel en de bestaande connecties ook groot in de kunstsmokkel. Ook Antwerpen heeft haar plaats in de hiërarchie van diamant-smokkel te danken aan de belangrijke plek die deze stad verworven heeft op de officiële afzetmarkt van diamanten.

Ten tweede valt op dat grote steden een belangrijke rol spelen in de organisatie van smokkel: als herkomstplek van smokkelwaar, als doorvoer ('transit') plaats of als eindbestemming. Dat is niet toevallig, Saskia Sassen heeft in haar boek 'The Global City' (2001) laten zien dat er een tweedeling bestaat tussen de formele en de informele economie van de stad. Tevens heeft ze geconstateerd dat de een niet zonder de ander kan. Smokkelorganisaties zijn afhankelijk van zowel de formele instellingen als de informele bedrijvigheid in de stad. De formele instellingen zijn noodzakelijk om bijvoorbeeld zwart geld wit te wassen of om met behulp van juridische adviseurs de mazen in de wet te zoeken en deze uit te buiten. Sassen noemt dit type bedrijvigheid 'countergeographies of globalisation'. Deze circuits zijn heel divers, maar hebben volgens haar één ding gemeen: ze maken winst ten koste van de 'truly disadvantaged', zoals in de illegale vrouwenhandel en de smokkel van goedkope arbeidsmigranten.

Aan de onderkant van de arbeidsmarkt, in slecht betaalde banen van schoonmakers en winkelbedienden tot horecamedewerkers, metrobestuurders en beveiligingspersoneel, zijn doorgaans veel migranten werkzaam. Hun aanwezigheid in de stad biedt niet alleen, zoals vaak wordt beweerd, mogelijkheden voor de formele economie, maar tevens voor smokkelorganisaties. Kleine bedrijfjes kunnen fungeren als schakels tussen criminele organisaties en de formele infrastructuur. Garages leveren bijvoorbeeld de auto's voor drugstransporten. Ook is het eenvoudig om bij de werving van koeriers of loopjongens misbruik te maken van de economische achterstandspositie van migranten en hun hang naar alternatieve, mogelijk illegale, overlevingsstrategieën.

Daarnaast dienen voor smokkelorganisaties de migrantengemeenschappen in grote steden ook vaak als dekmantel. Uit het onderzoek naar het Dover-incident bleek dat er veel illegalen in 'safehouses' worden ondergebracht in afwachting van de overtocht naar Engeland. De toeloop van Chinese migranten naar 'safehouses', die zich bijvoorbeeld boven Chinese restaurants bevinden, zal in een stad waar veel Chinezen legaal wonen en werken niet snel opvallen. Zij gaan op in de anonieme massa. Een algemeen kenmerk van steden, anonieme openbaarheid, maakt het dus ook relatief eenvoudig om louches praktijken ongezien uit te oefenen. Tot slot zorgt de omvang van steden en het daar verzamelde kapitaal ervoor dat er een potentiële markt van vraag- en aanbod voor smokkelwaar ontstaat. In grote steden is daarom vaak een divers aanbod van illegale goederen en diensten.

Alternatief perspectief

Dit sociaal-geografische perspectief op smokkel is niet erg gebruikelijk. Het fenomeen wordt veel vaker vanuit de criminologie en het recht bestudeerd en het onderzoek richt zich veelal op de vraag hoe smokkel het best kan worden bestreden. Omdat men vooral gericht is op gedragingen die buiten de kaders van het strafrecht vallen, zoekt men in de eerste plaats naar juridische oplossingen en nieuwe of aangescherpte opsporingsmethoden. Wanneer men dit sociale verschijnsel echter wil tegengaan doet men er goed aan om ook buiten de territoriaal beperkte strafwettelijke kaders te denken. AGORA meent dat aandacht voor de rol van steden in de organisatie van smokkel en inzicht in het belang van het relatienetwerk dat aan de basis ligt van smokkelnetwerken het begrip van smokkel, en daarmee de kans op effectieve bestrijding, aanzienlijk kunnen vergroten.

Richard Staring richt zich concreet op de rol die Rotterdam speelt bij mensensmokkelzaken. Het is een duidelijk voorbeeld van een stad

die in een smokkelnetwerk functioneert als transitplek. Vervolgens is interessant welke steden eindbestemming zijn voor gesmokkelde goederen en diensten. Ruth Hopkins laat in haar artikel over vrouwenhandel overtuigend zien dat het Amsterdamse Wallengebied een belangrijke aankomstplek is voor prostituees uit de Oostbloklanden, die daar vervolgens al dan niet onder dwang in de prostitutie gaan werken.

In haar artikel over diamant-smokkel gaat Dina Siegel in op de relatief eenvoudige wijze waarop 'bloeddiamanten' in het legale circuit van Antwerpen terecht komen. Deze bijdrage illustreert dat de lijn tussen de boven- en onderwereld soms moeilijk is te trekken. Hetzelfde lijkt te gelden voor kunstsmokkel, zo blijkt uit het artikel van Edgar Tjhuis. In zijn bijdrage slaan kunstrovers en de positie van bepaalde metropolen in een netwerk van kunsthandel en kunstsmokkel centraal. Hij laat zien dat er regelmatig kunst gestolen wordt uit bekende musea in wereldsteden en vervolgens in andere metropolen verhandeld. Drugstransport, waarschijnlijk de meest besproken vorm van smokkel, wordt in een interview toegelicht door Damián Zaitch. Hij staat stil bij het strategisch belang van de Rotterdamse haven voor de internationale drugshandel.

Uit het artikel van Maarten van Dijck, dat in gaat op de illegale handel in sigaretten, blijkt dat niet alle smokkelaars doorgewinterde onderwereldcriminelen zijn, maar dat zij ook gewoon sjacheraars kunnen zijn die wat proberen bij te verdienen. Om diezelfde reden ontstond in België na de Tweede Wereldoorlog een omvangrijke smokkelhandel in Nederlandse boter, zo blijkt uit het artikel van Jeroen Cauwel. In zijn historische bijdrage laat hij zien dat smokkel van alle tijden is. De botersmokkel werd destijds als iets legitiems ervaren; er was immers simpelweg een gebrek aan boter aan de andere kant van de grens. De smokkelaars werden dan ook in de grensgemeenschap meer als helden dan als criminelen gezien. In Baarle Nassau verrees zelfs een standbeeld voor hen.

Ilse van Liempt (i.c.vanliempt@uva.nl) is aio bij het Instituut voor Migratie en Etnische Studies van de Universiteit van Amsterdam en promoveert binnenkort op een onderzoek naar mensensmokkel in Nederland. Zij is als gastredacteur bij de totstandkoming van dit nummer betrokken. Marloes Wevers (mjwevers@yahoo.com) is stadssocioloog en redacteur van AGORA. Katja Rusinovic (rusinovic@fsw.eur.nl) is postdoc onderzoeker bij de afdeling sociologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam en redacteur van AGORA.

Literaturselectie

- Burgers, J. (2001) Onveiligheid in de stad. Justitiële Verkenningen 1, pp. 25-33.
- Castells, M. (2000) *The Rise of the Network Society* (2nd ed.). Oxford: Blackwell.
- Glaeser, E. L. & B. Sacerdote (1999) Why is there more crime in cities? *Journal of political economy* 107, 6, pp. 225-258.
- Scott, J.C. (1985) *Weapons of the Weak. Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven CT: Yale University Press.
- Sassen, S. (2001) *The Global City*; New York, London, Tokyo (2nd edition). Princeton: Princeton University Press.
- Sassen, S. (2003) *Countergeographies of Globalization: The Feminization of Survival*. In: Lenz, I. et al (eds.) *Crossing Borders and Shifting Boundaries. Gender on the Move*. Opladen: Leske + Budrich.
- Staring, R., G. Engbersen, H. Moerland et al. (2005) *De sociale organisatie van mensensmokkel*. Amsterdam: Uitgeverij Kerkbosch
- Taylor, P.J. (2004) *World City Network: a Global Urban Analysis*. London: Routledge.